

АНОТАЦІЯ

Вейц О. І. Формування системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 – фінанси, банківська справа та страхування. – Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2020.

Дисертацію присвячено теоретичному обґрунтуванню, удосконаленню та розвитку теоретичних положень та методичних підходів, розробленню науково-практичних рекомендацій щодо формування системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку. У дисертації систематизовано теоретичні підходи до визначення сутності поняття «легалізація доходів», узагальнено його сутнісні характеристики, здійснено контент-аналіз, результати якого у поєднанні з нормативним визначенням поняття клієнта банку дозволили обґрунтувати, що під легалізацією доходів клієнтів банку доцільно розуміти процес вчинення фізичною або юридичною особою будь-яких дій із грошима та іншими фінансовими активами, отриманими у результаті незаконної та пов'язаної із нею діяльності, з метою приховування їх походження і перетворення в легальні активи через використання або спробу використання послуг банку. Сформоване визначення вказує на те, що особа, яка намагається легалізувати злочинні доходи, є клієнтом банку відповідно до чинного законодавства, підкреслює, що будь-які дії із незаконними доходами є процесом їх легалізації, та враховує прийняті у більшості офіційних документів морфологічну основу та ключові слова.

У роботі доведено, що основна відмінність запобігання від протидії легалізації доходів полягає у тому, що протидія виникає тільки тоді, коли є дія, спрямована на відмивання коштів, і обґрунтовано, що під запобіганням легалізації доходів клієнтів банку слід розуміти сукупність заздалегідь здійснених дій банку щодо відвернення вчинення фізичною або юридичною особою будь-яких дій із грошима та іншими фінансовими активами,

отриманими у результаті незаконної та пов'язаної із нею діяльності, з метою приховування їх походження і перетворення в легальні активи через використання або спробу використання послуг банку. Протидія легалізації доходів клієнтів банку – це сукупність дій банку що безпосередньо перешкоджають вчиненню фізичною або юридичною особою будь-яких дій із грошима та іншими фінансовими активами, отриманими у результаті незаконної та пов'язаної із нею діяльності, з метою приховування їх походження і перетворення в легальні активи через використання або спробу використання послуг банку.

Здійснений аналіз напрацювань учених і чинного законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації доходів через банки показав, що сукупність функціональних складових запобігання визначені, а щодо протидії вони відсутні. На основі результатів узагальнення та аналізу встановлено, що до структури системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку доцільно віднести такі функціональні складові: ідентифікацію, верифікацію та вивчення клієнта; виявлення, реєстрацію, моніторинг, аналіз та звітування про фінансові операції; управління ризиками; компетентність і навчання персоналу; збереження документів та інформації; внутрішній контроль, внутрішній та зовнішній аудити; комплаєнс; управління інформаційними системами; корпоративне управління та роль органів управління банку. Об'єктами системи визначено інформацію та документи клієнтів, фінансові операції клієнтів, ризики клієнтів і їхніх фінансових операцій. Також до узагальненої схеми структури системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку увійшли: основні зовнішні фактори, що впливають на діяльність банку взагалі та на формування і функціонування його систем (на вході системи); сукупність внутрішніх факторів, до яких віднесено: компетентність і навчання персоналу, комплаєнс, управління інформаційними системами, збереження документів та інформації, внутрішній контроль і аудит та корпоративне управління банком; функціонально-процесне ядро запобігання легалізації доходів, зокрема: ідентифікація, верифікація та вивчення клієнта; виявлення,

реєстрація, моніторинг, аналіз та звітування про фінансові операції; управління ризиками (оцінювання, аналіз, контроль, моніторинг ризиків клієнтів та їхніх фінансових операцій); функціонально-процесне ядро протидії легалізації доходів, зокрема: відмова від встановлення та розірвання ділових відносин, відмова від проведення та зупинення фінансових операцій. На виході системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку передбачається досягнення мети функціонування даної системи, яке можна простежити через: зниження та мінімізацію ризиків легалізації доходів, зменшення кількості спроб і випадків відмивання коштів через банк, задоволення потреб клієнтів та зміцнення конкурентної позиції банку на ринку банківських послуг.

У роботі сформовано послідовність етапів формування системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку, яка містить окрім загальновідомих етапів побудови систем й оцінювання діючої системи, її позаплановий аудит та планове навчання персоналу і плановий аудит.

У другому розділі роботи структуровано фактори легалізації злочинних доходів у три групи: географічні, клієнтські, операційні. Географічні фактори містять підгрупу економічних (рівень доходів населення, наявність та обсяги тіньової економіки, результати роботи системи запобігання та протидії легалізації), підгрупу політичних (якість державного управління) та підгрупу нормативно-правових факторів (ліберальне державне регулювання, недосконалість системи фінансового моніторингу). Клієнтські фактори відображають вид діяльності, бенефіціарних власників, мету відкриття рахунків у банку. Операційні фактори в межах легальної економіки дозволяють оцінити обсяги готівки в країні, обсяги готівкових операцій банків, наявність анонімних операцій у банках та операцій з криптовалютами. За кожною підгрупою факторів легалізації доходів запропоновано сукупність показників, яка дозволяє всебічно проаналізувати умови, в яких функціонують економічні суб'єкти, та визначити рівень сприйняття ними корупції, рівень нестабільності країни та ступінь верховенства права, врахувати перелік якісних та кількісних характеристики

клієнтів банків та їхні операції. За сформованим комплексом показників у роботі проаналізовані зовнішні по відношенню до банків фактори легалізації доходів.

Внутрішні фактори легалізації доходів клієнтів банку у роботі оцінено за допомогою розробленого інструментарію, що містить: анкети для оцінки компетентності і навчання персоналу, управління інформаційними системами, комплаєнсу, внутрішнього контролю і аудиту, збереження документів та інформації, корпоративного управління; шкалу оцінок можливих відповідей. Проведене оцінювання зазначених факторів за даними семи банків України виявило, що для трьох банків фактором, що найменше відповідає максимально сприятливому стану, є комплаєнс, для двох банків – компетентність і навчання персоналу, для інших банків – внутрішній контроль і аудит, корпоративне управління та роль його органів.

Проведений аналіз фінансової діяльності 32 банків України для виявлення ризику легалізації доходів показав, що банки, в діяльності яких НБУ виявив схемні операції з ознаками легалізації доходів (16 діючих банків), мають значно вищі значення коефіцієнта варіації обсягів руху готівкових коштів, коштів на рахунках на вимогу суб'єктів господарювання, коштів на вимогу на рахунках фізичних осіб у порівнянні з банками, в діяльності яких виявлені порушення законодавства у сфері фінансового моніторингу (8 банків), а також у порівнянні з банками, в діяльності яких порушень не виявлено (8 банків). Це доводить, що різкі зміни обсягів операцій клієнтів є однією з ознак ризику легалізації доходів.

У третьому розділі роботи запропоновано методичне забезпечення оцінювання ризику використання послуг банку для легалізації доходів, яке містить: по-перше, розрахунок часткових показників оцінювання ризику (наявність схемних операцій; кількість порушень, виявлених НБУ; обсяги застосованих штрафів за порушення; темпи приросту обсягу руху готівкових коштів; темпи приросту обсягу руху коштів на рахунках на вимогу суб'єктів господарювання; темпи приросту обсягу руху коштів на рахунках на вимогу фізичних осіб); по-друге, розрахунок інтегрального показника рівня ризику

використання послуг банку для легалізації доходів; по-третє, п'ятирівневу шкалу значень інтегрального показника, яка дозволяє якісно інтерпретувати рівень ризику та виявити банки, які є найбільш ризикованими з точки зору залучення їх до відмивання коштів. За результатами проведеного оцінювання найвищий ризик використання послуг для легалізації серед 32 аналізованих банків станом на квітень 2019 року мали Сітібанк (ризик на рівні 49,08 %), Місто Банк (ризик на рівні 40,83 %), МТБ Банк (ризик на рівні 39,27 %), що відповідає середньому рівню ризику.

Розроблений методичний підхід до оцінювання системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку містить шість етапів, реалізація яких дає змогу здійснити інтегральне оцінювання складових системи, порівняти їх та виявити вразливу та недосконалу складову, здійснити інтегральне оцінювання всієї системи за допомогою згортання інтегральних оцінок складових у один показник з урахуванням коефіцієнтів їхньої значимості, інтерпретувати отримані результати за допомогою розробленої шкали. З використанням розробленого підходу здійснено оцінювання систем запобігання та протидії легалізації семи діючих банків України. За отриманими результатами та з урахуванням поглибленого аналізу найбільш проблемних складових систем запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів для аналізованих банків розроблено відповідні рекомендації щодо їх удосконалення.

Практичне значення одержаних результатів підтверджується довідками про впровадження в діяльність ПАТ КБ «ПРАВЕКС БАНК» (довідка № 3419-НФ/02 від 14.12.2018 р.), ПАТ «МЕГАБАНК» (довідка № 112-9841 від 18.12.2018 р.) і в навчальний процес Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (довідка № 913 від 11.12.2019 р.).

Ключові слова: доходи, легалізація доходів, ризик легалізації доходів, відмивання коштів, протидія легалізації доходів, запобігання легалізації доходів, боротьба з відмиванням коштів, фінансовий моніторинг, система запобігання та протидії легалізації.

SUMMARY

Veits O. I. Forming a System of Prevention and Counteraction of the Legalization of Bank Clients' Proceeds. – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

The thesis for obtaining a Doctor of Philosophy degree (Ph.D.) in specialty 072 – Finance, Banking and Insurance. – Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, 2020.

The thesis is devoted to theoretical justification, theoretic foundations' and methodological approaches' improvement, scientific-practical recommendations' development in creating a system for preventing and counteracting the legalization of bank clients' proceeds. In the thesis, theoretical approaches to the concept of “legalization of proceeds” are systematized, its essential characteristics are summarized, and its content-analysis is made. The results of content-analysis in combination with a normative definition of “a bank’s client” provided an opportunity to substantiate that the legalization of bank clients' proceeds should be understood as any criminal activities with money and other financial illegally obtained funds being committed by a legal or neutral person aiming at hiding their origins and turning them into legal assets through using bank services or attempting to do so. The formulated definition indicates that the person attempting to legalize criminal money is a bank’s client according to the current legislation. It emphasizes that any actions with illegally obtained proceeds are considered to be money laundering, taking into account the morphological base and keywords accepted in a majority of official documents.

In this work, it was established that the main difference between prevention and counteraction of money laundering is that counteraction arises only when there is an action aiming at money laundering. It was also substantiated that prevention of money laundering through banks should be understood as a set of made beforehand bank’s actions aiming at precluding any criminal activities with money and other financial illegally obtained funds being committed by a legal or neutral person aiming at hiding their origins and turning them into legal assets through

using bank services or attempting to do so. Counteraction of the legalization of bank clients' money is a set of bank's actions directly impeding any criminal activities with money and other financial illegally obtained funds being committed by a legal or neutral person aiming at hiding their origins and turning them into legal assets through using bank services or attempting to do so.

The analysis of current legislation in the sphere of the prevention and counteraction of money laundering through banks showed that a set of functional components of the prevention is identified, whereas a set of the counteraction components is not. Based on generalization and analysis of regulatory legal acts and leading scientists practices, it was determined the feasibility of including into the structure of a system for preventing and counteracting the legalization of bank clients' money the following functional elements: identification, verification, and scrutiny of a client; detecting, registration, monitoring, analyzing, and reporting the financial transactions; risk management; staff competencies and training; documents and information storage; internal control, internal and external auditing; compliance; information systems management; corporate governance and role of a bank's management bodies. The clients' information and documents, customers' financial transactions, clients' risks, and their financial transactions' risks were defined as the objects of a system. Into the generalized scheme of a system for preventing and counteracting the legalization of bank clients' money were also included the common external factors affecting a bank's activity in general and its systems' creating and functioning (at a system's input); a set of internal factors incorporating staff competencies and training; compliance; information system management; documents and information storage; internal control, auditing and a corporate governance of a bank; a functional-process core of the prevention of money laundering including identification, verification, and scrutiny of a client; detecting, registration, monitoring, analyzing, and reporting the financial transactions; risk management (assessment, analysis, control, monitoring of a clients' risks and their financial transactions' risks); a functional-process core of the counteraction of money laundering consisting of: refusing to establish business relationships and severance of them; refusing to financial transactions and their

stopping. At the output of a system for preventing and counteracting the legalization of bank clients' money, its goal is expected to be achieved, that can be seen in decreasing and minimizing the risk of money laundering, reducing the number of attempts and incidents of money laundering through bank institutions, satisfying the clients' needs and strengthening the bank's competitive advantages at the market of financial services.

In this work, the sequence of steps in creating a system for preventing and counteracting the legalization of bank clients' money is established, which includes not only the well-known stages of a system's building and a current system's evaluation but also unannounced audits, a planned staff training, and planned audits.

In the second section of the work, money-laundering factors are structured into three groups: geographical, client and operational. The geographical factors incorporate economic factors subgroup (population's income level; the hidden economy existence and its volumes; results of a system for preventing and counteracting the legalization of money), the political subgroup (quality of a state administration), and the subgroup of legislative factors (liberal state regulation, financial monitoring system' incompleteness). The client factors display a kind of activity, beneficial owners, and the aim of opening accounts. The operational factors in the context of the legal economy allow estimating the cash volume in a state, the cash transaction volume of banks, the presence of anonymous transactions in banks, and transactions with cryptocurrencies. For each subgroup of money-laundering factors is offered a set of indicators allowing: to analyze fully the conditions in which economic entities are operating, and identify the level of their perception of corruption, the level of a country's instability, and sufficiency in the rule of law; to take into account a list of quantitative and qualitative characteristics of bank's clients and their transactions. Using the established set of indicators, the external factors towards banks were analyzed in this work.

Internal factors of the legalization of bank clients' money are estimated with the help of developed tools including questionnaires for assessment of staff competencies and their training, compliance, information system management,

documents and information storage, internal control, auditing, and corporate governance; possible replies' scale. Assessing the indicated factors of seven Ukrainian banks identified that for three of them the least relevant to the most favorable conditions factor was compliance, for two of them they were staff competencies and their training, for other banks they were internal control, auditing, corporate governance, and role of its bodies.

The analysis of financial activity of 32 Ukrainian banks aiming at identifying the money-laundering risks, showed that banks, where National Bank of Ukraine revealed suspicious transactions with money-laundering features (16 operating banks), had much higher coefficients of variation in cash flow volume, in cash flow for on-demand accounts of economic entities, in cash flow of on-demand accounts for individuals, compared with the banks where the violations of legislation in the field of financial monitoring were disclosed (8 banks), and with the banks where violations were not found (8 banks). This proves that sudden changes in clients' transaction volume can be the signs of money-laundering risk.

In the third section of the work, the methodological supply to estimate the risk of using bank services for money laundering is offered. It includes: calculation of partial indicators for risk assessment (presence of suspicious transactions, number of violations found by NBU, volume of fines being imposed due to violations, growth rate in cash flow volume, growth rate in cash flow for on-demand accounts of economic entities, growth rate in cash flow for on-demand accounts of individuals); calculation of an integral indicator to estimate a risk level of using bank services for money laundering; five-tiered scale for an integral indicator's value allowing to interpret a risk level qualitatively and identify the banks increasingly predisposed to be involved into money laundering. According to results of the assessment for 32 banks having been analyzed in April 2019, the highest risk level of using bank services for money laundering had Citibank (the risk at the level of 49,08%), Misto Bank (the risk at the level of 40,83%), MTB Bank (the risk at the level of 39,27%), that was relevant to the medium level of risk.

The developed methodical approach to estimating a system for preventing

and counteracting the legalization of bank clients' money consists of six stages. Their implementation helps to estimate the system's elements integrally, compare them, and find its vulnerable and weak elements; to assess the whole system integrally with the help of incorporating all the integral elements' estimates into the one indicator taking into account their coefficients of significance; to interpret the results using the developed scale. Through the use of the formulated approach, the seven operating Ukrainian banks' systems for preventing and counteracting the legalization of bank clients' money were assessed. In response to results, and taking into consideration the in-depth analysis of the most challenging elements', the relevant improvement recommendations were developed.

The practical importance of the obtained results is supported by notes about implementation into the operation of "Pravex Bank" PJSC (note № 3419-NF/02 of 14.12.2018), "MEGABANK" PJSC (note № 112-9841 of 18.12.2018), and the note about implementation into the educational process of Alfred Nobel University (note № 913 of 11.12.2019).

Key words: proceeds, legalization of proceeds, money laundering risk, money laundering, counteraction of legalization of proceeds, prevention of legalization of proceeds, combating to money laundering, financial monitoring, system of prevention and counteraction of legalization.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті, у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

1. Вейц О. І. Фактори легалізації злочинних доходів та їх врахування при здійсненні операцій клієнтів банків. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2018. Svazek 4, Vydání 1. С. 53–64. (Index Copernicus).

2. Вейц О. І. Система запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку в Україні: проблеми формування та структуризації. *East*

European Science Journal. 2019. Vol. 10, No 5 (45). P. 13–21. (Index Copernicus).

Статті у наукових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз Web of Science та Index Copernicus

3. Пономаренко В. С., Колодізев О. М., Лебідь О. В., Вейц О. І. Оцінювання системи запобігання та протидії легалізації сумнівних доходів клієнтів банку. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Vol. 3, № 26. С. 17–28. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v3i26.143845>.

4. Lebid O. V., Chmutova I. M., Zuieva O. V., Veits O. I. Risk Assessment of The Bank's Involvement to Legalization of Questionable Income Considering the Influence of FinTech Innovations Implementation. *Marketing and Management of Innovations*. 2018. Issue 2. P. 232–346. DOI: <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.2-19>.

5. Вейц О. І. Обґрунтування поняття легалізації доходів клієнтів банку. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1. С. 337–342.

Публікації за матеріалами конференцій

6. Вейц О. І. Проблеми впровадження ризик-орієнтованого підходу до запобігання та протидії відмиванню коштів. *Реформування соціально-економічної системи суспільства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 22-23 грудня 2017 р.)*. У 2-х частинах. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч. 2. С. 26–29.

7. Вейц О. І. Декларування посадовцями криптовалют як спосіб легалізації корупційних доходів. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця: тези доповідей: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 31 травня–1 червня 2018 р.)*. Харків: ХНЕУ імені Семена Кузнеця, 2018. С. 19–20.

8. Lebid O. V., Veits O. I. Foundation of elements of a bank's system for prevention and counteraction of the money laundering. *From the Baltic to the*

Black Sea: the Formation of Modern Economic Area: Conference Proceedings: International Scientific Conference (Riga, Latvia, August 24th, 2018). Riga, Latvia: Baltija Publishing. 2018. P. 109–113.

9. Вейц О. І. Обґрунтування синонімічності понять «системи запобігання та протидії легалізації доходів» та «система фінансового моніторингу». *Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика: матеріали V Ювілейної міжнародної науково-практичної конференції (Мукачево, 5–7 жовтня 2018 р.)*. Хмельницький, 2018. С. 82–83.

10. Вейц О. І. Виявлення ознак використання операцій банків для легалізації сумнівних доходів. *Розвиток економіки країни: можливості, проблеми, перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 15 грудня 2018 р.)*. Запоріжжя, 2018. С. 101–103.

11. Вейц О. І. Формування інструментарію оцінювання внутрішньо-банківських факторів легалізації доходів клієнтів банку. *Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 11 травня 2019 р.): у 7 ч.* Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 3. С. 33–35.

12. Лебідь О. В., Вейц О. І. Запобігання та протидія легалізації доходів у системі фінансового моніторингу банку. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця: тези доповідей: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 30–31 травня 2019 р.)*. Харків: ДІСА ПЛЮС, 2019. С. 89–90.